

A biztonság katonai dimenziója; a katonai szektor kihívásai és az azokra adott válaszok

A katonai biztonság fogalma:

A katonai biztonság szektorában a veszélyeztető tényezők katonai jellegűek, és az ellenük való fellépéshez is többnyire – de nem mindig kizárólagosan – katonai potenciál szükséges. A katonai szektor a biztonság alapvető dimenziója, mert az itt felmerült fenyegetések a védendő tárgy közvetlen fizikai fennállását, létezését, egzisztenciáját érintik.

A katonai dimenzió és a biztonság más szektorai között kölcsönhatások és bizonyos átfedések találhatók. A legszorosabb kapcsolat a politikai szektorral áll fenn, mert egymás eszközeit is használják, a gazdasági és társadalmi szektorral is jelentős az átfedés, hiszen előbbi biztosítja a katonai szektor fenntartásához szükséges anyagi, míg utóbbi a humánerőforrásokat. Végül, de nem utolsó sorban a környezeti biztonsággal fennálló kapcsolata folyamatosan növekszik az éghajlatváltozás és egyéb természeti, környezeti kihívások jelentett veszélyek más biztonsági szektorokra való átgyűrűzése okán.¹

A katonai dimenzió tekinthető a biztonság szektorai között a legrégebbinek és egyben a legintézményesebbnek is. A katonai dimenzió hagyományosan központi szereplője az állam, amely jellemzően a fegyveres erő alkalmazásának monopóliumával bír saját területén belül. Amennyiben az állam nem képes szavatolni a területe és lakossága biztonságát, akkor ez elvezethet a törékeny, illetve bukott államok kialakulásához, amikor különböző csoportok (hadurak, törzsek, terrorszervezetek) veszik át az ellenőrzést az ország vagy annak bizonyos területei fölött.

A katonai biztonság állami szintje mellett azonban beszélhetünk annak nemzetközi arénájáról, szereplőiről és intézményrendszeréről is (pl. globális szinten az ENSZ Biztonsági Tanácsa, regionális szinten a NATO vagy éppen az EU közös biztonság- és védelempolitikája). Ezeknek a nemzetközi biztonsági szereplőknek a cselekvőképessége azonban az azokban részt vevő államok katonai képességén nyugszik, amely továbbra is indokolja a katonai biztonság államközponitú megközelítésének elfogadást.

¹ Vida Csaba: A biztonság és a biztonságpolitika katonai elemei *Nemzetbiztonsági Szemle* 2013/1. 92.

A katonai biztonságot érő kihívások, fenyegetések és az azokra adott válaszok:

A katonai biztonság szektorát – ha azt az állam szempontjából nézzük – **külső** [pl. egy másik állam fenyegetése (amely lehet akár egy hadgyakorlat is), támadása, a tömegpusztító fegyverek terjedése] **és belső kihívások** [pl. felkelők, szeparatista mozgalmak], fenyegetések érhetik. Ugyanakkor az egy-egy államot érő biztonsági fenyegetések könnyen hatással lehetnek a környező országokra, regionális biztonsági kockázatot keletkeztetve. Az államot érő nemzetközi kihívások tehát a szűkebb (regionális) vagy tágabb (globális) nemzetközi biztonságot érő kihívások is.

A Szovjetunió széthullásával és a globalizáció folyamatának felerősödésével két párhuzamos és sokszor egymást erősítő tendenciának lehetünk a szemtanúi: egyrészt a hidegháborús szembenálláson alapuló biztonsági architektúra és kétpólusú nemzetközi rendszer felbomlása, másrészt a nemzetközi viszonyok nem állami szereplőinek elszaporodása (nemzetközi szervezetek, transznacionális vállalatok, terrorszervezetek, szervezett bűnözői csoportok) és ezzel a vesztfáliai államközpontú nemzetközi rendszer megkérdőjeleződése. A posztbipoláris nemzetközi rendszerben a biztonsági fenyegetések jelentős része nem az államoktól származik, hanem sokszor nehezen azonosítható nem állami szereplőktől. **A szakirodalom új típusú biztonsági fenyegetésekről, kihívásokról beszél ennek kapcsán.²**

A status quo-val elégedetlen államok:

Minden állam alapvető feladata az ország szuverenitásának és területének védelme, s az állampolgárok biztonságának garantálása. **A katonai szektorban a kihívásokat hagyományosan azok az államok képviselik, amelyek az adott status quo-val elégedetlenek, s akár közvetlen szomszédjaikkal, akár más államokkal kapcsolatban területi vagy egyéb követeléseik vannak.** Ilyen esetnek tekinthetjük Argentína akcióját 1982-ban a Falkland-szigetek „visszaszerzésére” Angliától, vagy éppen a Krím-félsziget Oroszország általi megszállása 2014-ben, továbbá Oroszország Ukrajna elleni háborúját 2022 februárjától.

A Krím-félsziget orosz annexiója eklatáns példája egy állam területi integritása más állam általi megsértésének, habár azt Oroszország és a szakadár erők megpróbálták nemzetközi jogi értelemben legális folyamatként feltüntetni. Mint ismeretes 2013 végén tömegtüntetések kezdődtek Ukrajnában reakcióként arra, hogy az

² Rada Péter: Átalakuló biztonsági kihívások. A biztonság dimenziói 53-54. In: Rada Péter (szerk.): *Új világrend? Nemzetközi kapcsolatok a hidegháború utáni világban* Corvinus Külügyi és Kulturális Egyesület Ifjú Közgazdászok Közhasznú Egyesülete 2007. 53-73.
http://www.grotius.hu/cikk/Grotius_konyvtar_1_szam_Uj_vilagrend.pdf (2019.01.20.)

elnök, Viktor Janukovics nem írta alá az EU-Ukrajna társulási egyezményt. A tüntetésekből nőtt ki az ún. Euromajdan-mozgalom, amelynek kettős követelése egyrészt a társulási szerződés aláírása, másrészt az oroszbarát Janukovics hivatalból való távozása volt. Janukovics 2014. február 21-én Moszkvába menekült, ezt követően az ukrán parlament leváltotta posztjáról és Olekszandr Turcsinovot az addigi ideiglenes elnököt nevezte ki. Míg az új kormányt az USA és az EU elismerte, addig Oroszország illegitimnek nevezte. Ukrajna keleti részében tüntetések indultak az oroszbarát elnök menesztése miatt. Az oroszországi támogatással szervezett és végrehajtott tüntetések erőszakossá váltak. A megmozdulások az ország délkeleti térségeire is kiterjedtek. 2014. február 26-ától orosz anyanyelvű, a Putyin-rendszert idealizáló szakadár fegyveresek és egyenruha nélküli, beszivárgó orosz speciális erők fokozatosan átvették az ellenőrzést a Krím-félsziget fölött. 2014. március közepére becslések szerint már 15.000 orosz katona tartózkodott a Krímben. Március 16-án népszavazást tartottak a Krímben, amelyen megszavazták az elszakadást Ukrajnától. Másnap a krími parlament kikiáltotta a félsziget függetlenségét, és kérte csatlakozását Oroszországhoz. Március 27-én az ENSZ-közgyűlés kiadta a 68/262-es állásfoglalását, amely kimondja, hogy a krími népszavazás érvénytelen, és Krím Oroszországhoz csatolása jogszabályellenes (a Biztonsági Tanácsban Oroszország állandó tagsága és egyben vétő joga miatt ilyen tartalmú határozat elfogadásra természetesen nem volt mód).³

Terrorszervezetek, terrorizmus:

A nemzetközi biztonsági tanulmányok modern elmélete a terrorista csoportokat a biztonságpolitika ún. nem állami szereplői közé sorolja. A terrorizmusnak nincsen nemzetközileg elfogadott jogi definíciója. Bár a modern nemzetközi terrorizmus több mint három évtizede alatt a kérdéssel foglalkozó szakirodalom több mint száz definíciót fogalmazott meg, illetve tett közzé a terrorizmusra vonatkozóan, egyik körül sem alakult ki széles nemzetközi konszenzus.

A több száz definícióból előállítható a terrorizmus általános fogalma, miszerint amennyiben polgári személyek, megélhetési javaik, életmódjuk és kormányuk a terror célpontjává válik – vagyis az erőszak szélsőséges formájával fenyegetik őket vagy velük szemben az erőszak szélsőséges formáit alkalmazzák valamilyen cél elérése érdekében –, akkor azokat, akik elkövetik ezeket a cselekményeket, terroristáknak tekinthetjük, és tevékenységüket pedig, amit folytatnak, terrorizmusnak.⁴

A nemzetközi konszenzus hiánya nem jelenti azt, hogy az egyes nemzetközi szervezeteknek és az egyes országoknak ne lennének terrorizmusdefiníciói, de ezek

³ Padányi József – Tomolya János: Háború és béke Ukrajnában, avagy keleten a helyzet változatlan 1. rész 65-67. *Hadtudomány* 2017/1-2. 63-83.

⁴ Tóth Péter: *A nemzetközi terrorizmus és a szervezett bűnözés hatása a nemzetközi biztonságra és Magyarországon* Budapest, 2007. január 6.
<https://kisebbssegkutato.tk.mta.hu/uploads/files/archive/904.pdf> (2019.01.20.)

bizonyos mértékben eltérnek egymástól. Fontos utalnunk arra is, hogy komoly vita folyik arról, hogy a terrorizmust elsősorban büntetőjogi (Európa), avagy büntetőjogi és politikai kategóriaként (Amerika) kell-e értelmezni. A NATO-nak terrorizmus-definíciója szerint a terrorizmus „politikai, vallási vagy ideológiai célkitűzések elérése érdekében kormányok és társadalmak kényszerítésére vagy megfélemlítésére tett kísérletben egyének vagy javak elleni erő vagy erőszak törvénytelen alkalmazása, illetve azzal való fenyegetés”.⁵

A terrorizmus-definíció hiánya nem korlátozza a terrorizmus elleni fellépést, sem nemzeti, sem pedig nemzetközi szinten. Sőt azt mondhatjuk, hogy e tekintetben jóval nagyobb a nemzetközi konszenzus, mint a terrorizmus fogalmának meghatározása terén. Igaz ugyanakkor, hogy a fellépés definiálása kapcsán is érvényesülnek bizonyos megközelítési eltérések. Míg például az Egyesült Államokbeli elemzők inkább a „harc” és „háború” fogalmát használják a fellépés kapcsán, addig az európai megközelítés – nagyobb hangsúlyt adva a nem katonai eszközöknek a terrorizmus elleni fellépésben – szívesebben beszél „küzdelemről”. Látnunk kell azt is, hogy még ha „háborúként” is definiáljuk a terrorizmussal szembeni fellépést, azt akkor sem tekinthetjük hagyományos értelemben vett háborúnak, sokkal inkább egy olyan több fronton és több eszközzel folyó küzdelemről van szó, melynek során minden korábbinál jobban felértékelődnek a nem katonai eszközök is.

A terrorizmus elleni fellépés három komponensből áll:

- A védekező, az emberek, a közélet, az épületek, az infrastruktúra sebezhetőségének csökkentésére irányuló **terrorizmus-elhárító tevékenységből (antiterrorism)**;
- Az offenzív, a terrorista támadásoknak a terroristák azonosítása, feltartóztatása és felszámolása útján történő megelőzésére irányuló **terrorizmus-felszámoló tevékenységből (counter-terrorism)**;
- A terroristatámadást követően kialakult helyzet (katasztrófa-, szükséghelyzet) megoldását és stabilizálását célzó **következménykezelő tevékenységből (consequence management)**.⁶

Szervezett bűnözői csoportok:

A terrorizmushoz hasonlóan az 1960-as évek végétől több tucat definíció született a szervezett bűnözésre vonatkozóan is, de egy széles nemzetközi konszenzuson alapuló jogi fogalom kialakításáig itt sem jutott a nemzetközi közösség.

Az Interpol meghatározása szerint a szervezett bűnözői csoport „bármely egységes szervezetű csoport, amelynek legfőbb célja az, hogy illegális

⁵ Idézi Tálás 2007, 6.

⁶ Tálás 2007, 7-8.

tevékenységek révén pénzt szerezzen, és gyakran a félelem és korrupció segítségével biztosítja túlélését”.⁷

A szervezett bűnözői csoportok – mint nem állami szereplők – önmagukban is fenyegethetik egy-egy állam biztonságát, de mivel alapvetően gazdasági motiváció vezérli cselekedeteiket, elsősorban a gazdasági és a társadalmi biztonság területén okoznak kihívást és így a kriminológia és nem elsősorban a biztonságpolitika témakörébe tartoznak. Egyre inkább megfigyelhető az a trend, hogy a terrorista csoportok együttműködést kezdeményeznek különböző területeken a bűnözői csoportokkal, egyrészt, hogy annak infrastruktúráját használják, másrészt, hogy saját tevékenységüket finanszírozzák.

Léteznek bizonyos faktorok, amelyek kedveznek a szervezett bűnözés és a terrorizmus összefonódásának, ilyenek többek között az állam kudarca, az etnikai, vallási törésvonalak mentén mélyen megosztott társadalom, növekvő jövedelmi különbségek a társadalmon belül, túlszűfolt nagyvárosok. A két csoport együttműködése elsősorban úgy alakul ki, hogy használják egymás „szolgáltatásait”, például hamis papírok beszerzése, vagy emberrablások során. A későbbiek során az együttműködés olyan intenzívvé válhat, hogy igazából nem lehet megkülönböztetni a két csoportot egymástól.⁸

A tömegpusztító fegyverek terjedése:

A tömegpusztító fegyverek alapvetően három csoportba sorolható: nukleáris (atom), vegyi és biológiai fegyverek. Az ENSZ Leszerelési Bizottsága 1954-ben minősítette a fenti fegyvereket tömegpusztító fegyvereknek, értve ez alatt, hogy a többi fegyverhez képes azonos körülmények között jellegüknél fogva rövid időn belül rendkívül nagymértékű pusztítást képesek okozni az élő szervezetekben vagy akár az épített környezetben.

A tömegpusztító fegyverek terjedése két irányból is fenyegetést jelenthet az államokra, illetve a nemzetközi biztonságra: egyrészt diktatórikus és külpolitikájukban expanzióra, agresszióra hajlamos államok nukleáris hatalommá válása (lásd Észak-Korea és Irán atomprogramjait), másrészt nukleáris fegyverek, valamint biológiai és vegyi fegyverek terrorszervezetekhez vagy más nem állami szereplők kezére jutása révén.

A nukleáris fegyverek terjedése elleni fellépés, a nukleáris non-prolifерáció a nukleáris fegyverek horizontális terjedését, azaz az atomhatalmak számának növekedését és a vertikális terjedését, azaz a nukleáris fegyverek számbeli és minőségbeli továbbfejlesztését próbálja megakadályozni. A non-prolifерációs rendszer

⁷ Idézi Tóth 2007, 7.

⁸ Rada 2007, 60.

logikája: ha egy állam feladja a nukleáris fegyverek megszerzésére irányuló törekvését és nemzetközi ellenőrzés alá helyezi nukleáris tevékenységét, akkor cserébe hozzáférést kap a nukleáris energia békés célú felhasználásához szükséges anyagokhoz, technológiákhoz, berendezésekhez. A rendszer alapját az 1968-as Atomsorompó Egyezmény (Treaty on the Non-Proliferation of Nuclear Weapons-NPT) jelenti. **A non-prolifercációs rendszer elemei: a nukleáris fegyvereket korlátozó szerződések + a nukleáris fegyverek exportjának ellenőrzési rendszere.** A nukleáris fegyverek terjedését korlátozó szerződéseknek több fajtájáról beszélhetünk. **Az első generációs vagy deklaratív szerződések** elsősorban a bizalomépítést célozták a nukleáris fegyverekkel rendelkező államok között, sem a nukleáris fegyverek számára, sem az azokkal rendelkező államokra nézve nem tartalmaztak korlátozó rendelkezéseket (pl. Euratom Szerződés 1957, Részleges Atomcsend Szerződés 1963). **A második generációs nukleáris fegyverzetkorlátozási szerződések** a nukleáris fegyverek mind horizontális mind vertikális terjedésének felső korlátot szabtak. A vállalt korlátozások betartásának ellenőrzésére komoly verifikációs mechanizmusokat léptettek életbe. nem tartalmaztak azonban rendelkezést az atomfegyverek leszerelésére vonatkozóan (pl. Atomsorompó Szerződés 1968, Első Megállapodás a Hadászati Fegyverek Korlátozásáról SALT I 1972). **A harmadik generációs leszerelési szerződések** abban jelentenek többet a fegyverkorlátozási szerződéseknel, hogy a már meglévő nukleáris fegyverek csökkentését célozzák (pl. A Hadászati Támadófegyverek Csökkentéséről és Korlátozásáról Szóló Első Szerződés STARTI. 1991, A Hadászati Támadófegyverek Csökkentéséről Szóló szerződés SORT 2002). **Az atomfegyvermentes övezetek létrehozásáról szóló egyezmények** országok kisebb csoportja, vagy egy régió, de akár egy kontinens államai határozatlan időre nukleáris fegyverektől mentes övezetet, úgy hogy a részes államok azért szabadon hozzáférhessenek az atomenergia békés célú felhasználásához szükséges anyagokhoz, technológiákhoz, berendezésekhez (pl. Antarktisz-Szerződés 1959, Világűr Szerződés 1967, Közép-Ázsia vagy Szemipalatyinszk-Szerződés 2009). Az atomfegyvermentes státuszt létrehozó nyilatkozatok, törvények egy-egy állam területét deklarálják nukleáris fegyverektől mentessé (pl. Mongólia 1992, Új-Zéland 1987). **A nukleáris fegyverek exportjának korlátozását ellenőrzését célzó intézmények: a COCOM Nukleáris Listája** (1950 és 1994 között), a **Zanger Bizottság** és a **Nukleáris Szállítók Csoportja** (Nuclear Suppliers Group- NSG).⁹

Az iráni atomprogram a 2000-es évek egyik központi nemzetközi biztonságot érintő kérdése volt. Az iráni atomprogram középpontjában az urándúsítás technológiájának elsajátítása, ezzel az atombomba előállításának képessége állt. Irán Natanazban és Arakban állított fel olyan nukleáris létesítményeket, amelyek a fenti célt szolgálták, és

⁹N. Rózsa Erzsébet-Péczeli Anna: Nukleáris fegyverek. In: N. Rózsa Erzsébet-Péczeli Anna(szerk.): *Egy békésebb világ eszközei. Fegyverzetellenőrzés, leszerelés és non-prolifercáció* Osiris Kiadó/Magyar Külügyi Intézet Budapest 2013. 95-167.

emiatt a nemzetközi közösség előbb tárgyalásokat folytatott (lásd az ún. E3-ak, azaz Nagy-Britannia, Franciaország és Németország), majd pedig azok sikertelensége miatt több hullámban szankciókat vezetett be Iránnal szemben (lásd az ENSZ BT Iránnal kapcsolatos határozatait 2006 és 2010 között). 2012-től kezdődtek újra a tárgyalások Iránnal (a tárgyalófelek az ún. 5+1-ek voltak, azaz az ENSZ BT (állandó tagjai+ Németország), amelyek elvezettek az ún. atomalkuhoz, a 2015. július 14-én Bécsben aláírt egyezményhez, amelynek értelmében – többek között – Irán kétharmadával csökkentti urándúsítási kapacitását, lehetővé teszi, hogy a nagyhatalmak ellenőrei felkereshessék az iráni atomlétesítményeket. A megállapodást mind Iránban, mind az USA-ban, mind Izraelben súlyos kritikával illették. Donald Trump amerikai elnök 2018 májusában felmondta a szerződést, és 2018 szeptemberében ismét szankciókat vezetett be Iránnal szemben.

A hadviselés változó formája a 21. században, a hibrid háború:

A 2014 tavaszi ukrajnai események idején az Oroszország által a Krím-félszigeten, majd Kelet-Ukrajnában használt hadviselési formát a nyugati közvélemény mára hibrid háborúként emlegeti, míg Oroszországban az új generációs hadviselés a hivatalos elnevezés. Az ukrajnai eseményeket követően a nyugati szakirodalom részletesen tárgyalta Valerij Geraszimov tábornok, orosz vezérkari főnök egy 2013-as cikkét, amelyet sokan forradalmi jelentőségűnek, az hibrid háború mérföldkő-jellegű megalapozásának tekintettek, annak ellenére, hogy voltak előfutárai az orosz új generációs hadviselés katonai gondolkodóinak az elmúlt két és fél évtizedben (pl. Mahmúd Garejev, Ruszlan Puhov, Szergej Csekinov, Szergej Bogdanov).

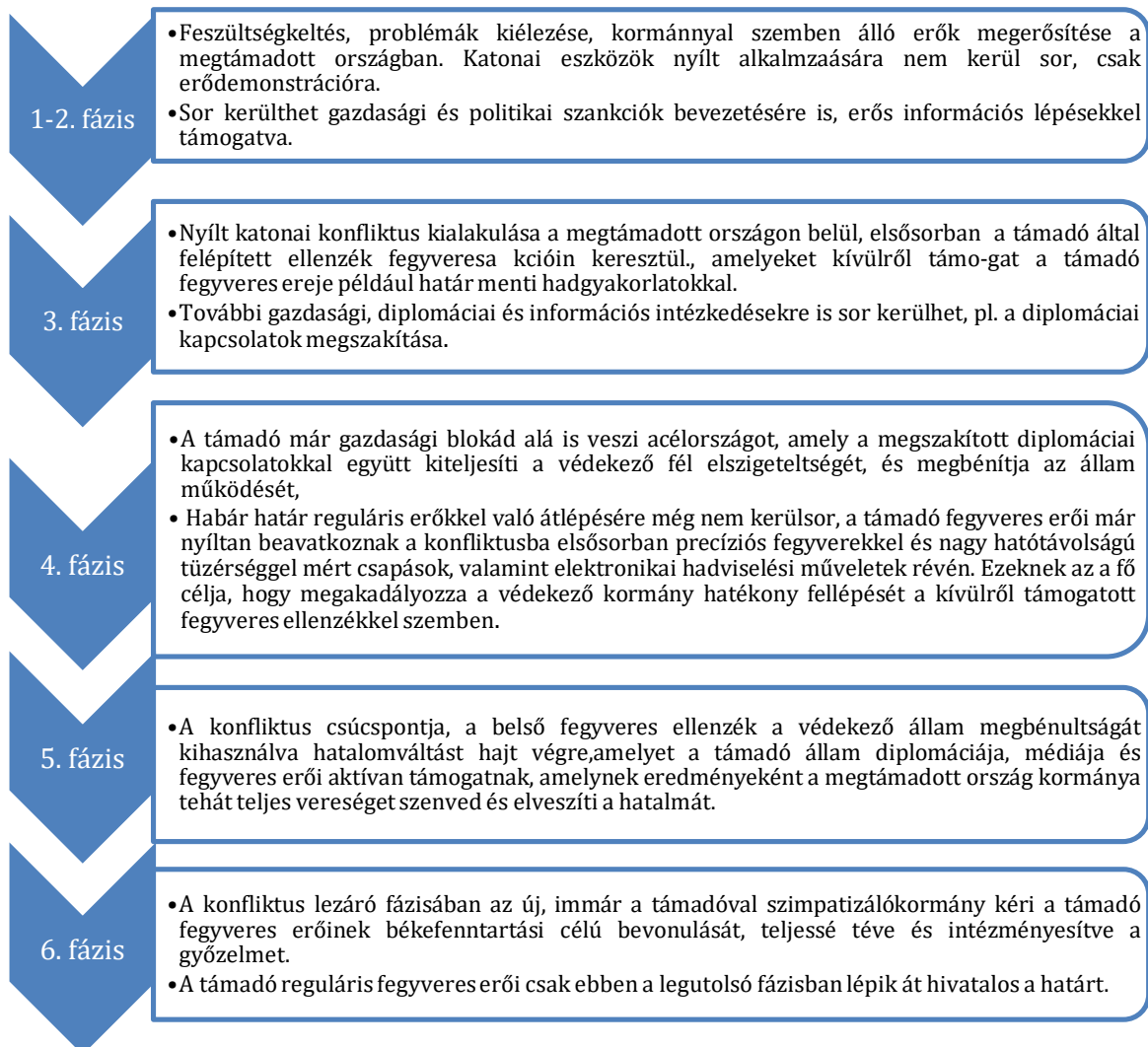
Az orosz hibrid hadviselés legfontosabb sajátossága a katonai és nem katonai elemek minden korábbinál szorosabban koordinált alkalmazása. A nem katonai eszközök közé beletartozik a diplomáciai és gazdasági nyomásgyakorlás, titkosszolgálati és különleges műveletek, cyber támadások, bűnözői csoportok felhasználása és a lélektani, információs műveletek is, amelyre a hagyományos és elektronikus média is felhasználandó. Geraszimov szerint a nem katonai eszközöknek célszerű dominálniuk, körülbelül 4:1 arányban. A hibrid háború nem az el-lenség katonai erejének megsemmisítésére törekszik, hanem az ellenséges ország működésének szétzilálására, megbénítására, és ily módon az ellenállási képesség megtörésére.¹⁰

¹⁰ Rácz András: A hibrid hadviselés és az ellene való védekezés lehetőségei 7-8.

Seregszemle az Összhaderőnemi Parancsnokság Folyóirata XIV. évfolyam, 2. szám, 2016. március–június 7-20.

https://www.academia.edu/35356672/A_hibrid_hadvisel%C3%A9s_%C3%A9s_az_ellene_val%C3%B3_v%C3%A9dekez%C3%A9s_lehet%C5%91s%C3%A9gei

A hibrid hadviselés fázisai:

Saját szerkesztésű ábra Rácz 2016, 8-9. alapján

A hibrid hadviselés alkalmazásának előfeltételei:

Rácz András a hibrid hadviselés alkalmazásnak hat előfeltétele állapítja meg az orosz-ukrán konfliktus tapasztalatain alapulva:

- **A támadó országnak katonailag erősebbnek kell lennie a megtámadottnál,** hiszen csak így hiteles a határ mentén felvonultatott katonai erők elrettentő szerepe;
- **A megtámadott államban a központi hatalom és az államigazgatás működése gyenge,** és a társadalom és a fegyveres erők morálja pedig alacsony

legyen, például meglévő etnikai, társadalmi, vallási vagy gazdasági konfliktusok és a korrupció miatt;

- **A megtámadott országban tartós, regionális elégedetlenségnek kell jelen lennie a központi hatalommal szemben.** Ez az elégedetlenség szolgálhat aztán a kívülről gerjesztett fegyveres szembenállás bázisául, mint az a Krímben és Kelet-Ukrajnában történt;
- **A célországban tömegesen legyen jelen orosz anyanyelvű lakosság** Egyrészt az oroszajkúak vélt vagy valós sérelmei beavatkozási ürügyként szolgálhatnak Moszkva számára, hiszen hivatkozhat az oroszok védelmére. Másrészt az oroszajkú lakosság között könnyebben el tudnak vegyülni, be tudnak olvadni a beszivárgó orosz különleges erők, ráadásul a helyi oroszok közül nagyobb eséllyel tudnak együttműködő ügynököket, kapcsolatokat toborozni.
- **Mind a célországban kirobbantott fegyveres felkelésnek, mind az azt támogató különleges műveleteknek szüksége van logisztikai háttérre.** Az egyik opció, hogy a már a területen legitim módon jelen lévő orosz katonai bázisok adják a logisztikai háttérrel, amint az a Krím-félszigeten történt. A másik lehetőség, hogy az a régió, ahol kirobban a központi hatalommal szembeni fegyveres ellenállás, határos a támadó országgal, a határvédelem gyenge vagy működésképtelen – ez volt a kelet-ukrajnai eset.
- **A támadónak erős információs hadviselési képességekkel kell rendelkeznie mind a célországban, mind pedig a nemzetközi környezetben.** Ukrajna azért jelentett különleges esetet, mert az egész lakosság ért oroszul, így köztük az orosz belföldi, állami média által kifejtett propaganda is maximális erővel tudott érvényesülni.¹¹

Ellenőrző kérdések:

1. Mit értünk a biztonság katonai szektora alatt, mik a jellemzői?
2. Milyen folyamatok indulnak be a Szovjetunió széthullásával és a globalizáció ütemének felgyorsulásával?
3. Milyen biztonsági fenyegetéseket tudunk megkülönböztetni a katonai szektoron belül?
4. Mit értünk nukleáris non-prolifерáció alatt? Milyen eszközei vannak?
5. Mutassa be az iráni nukleáris atomprogram esetét!
6. Milyen elemei vannak a terrorizmus elleni fellépésnek?
7. Kinek a nevéhez kötik általában a hibrid hadviselés fogalmát és mit értünk hibrid háború alatt?
8. Milyen fázisai vannak a hibrid hadviselésnek?

¹¹ Rácz 2016, 10-11.

9. Melyik fegyveres konfliktust tartja a szakirodalom a hibrid háború prototípusának?
10. Milyen előfeltételei vannak a hibrid hadviselés alkalmazásának?

Ajánlott irodalom, források:

Loretta Napoleoni: *Az iszlamista Főnix. Az Iszlám Állam születése és a Közel-Kelet újrafelosztása* HVG Könyvek Budapest, 2015

N. Rózsa Erzsébet-Péczeli Anna (szerk.): *Egy békésebb világ eszközei. Fegyverzetellenőrzés, leszerelés és non-prolifерáció* Osiris Kiadó/Magyar Külügyi Intézet Budapest 2013

Phillip Karber: The Russian Military Forum: Russia's Hybrid War Campaign: Implications for Ukraine and Beyond

<https://www.youtube.com/watch?v=8WA1rP5WGfY>

Rácz András a hibrid háborúról XVIII. Euroatlanti Nyári Egyetem

<https://www.youtube.com/watch?v=WWxCbiw-2ow>

A Nukleáris Szállítók Csoportjának honlapja:

<http://www.nuclearsuppliersgroup.org/en/>

Jelen tananyag a Szegedi Tudományegyetemen készült az Európai Unió támogatásával. Projekt azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014 azonosító: EFOP-3.4.3-16-2016-00014

